

Kulttuurihistoria nyt!

Poikkeusajan keksinnöt – vastikenäyttelyssä vuonna 1918

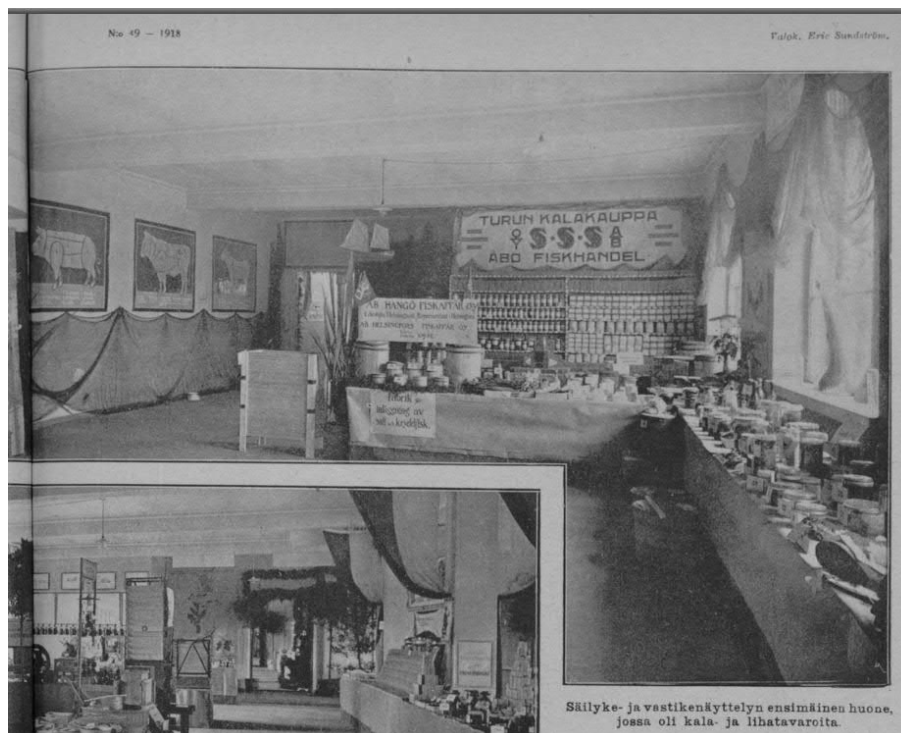
Julkaistu: 29.4.2021 | Kirjoittanut: Petri Paju

Reilu sata vuotta sitten, syksyllä 1918 tai 103 ekr (ennen korona), Suomessa elettiin kriisiaikaa – tai sen häntää, minkä lisäksi maassa kiersi pandemia, espanjantauti. Tosin pahin alkoi olla ohi ainakin siitä päätellen, että eri järjestäjätahot kokosivat viime vuosien pulan kirvoittamista keksinnöistä valtakunnallisen näyttelyn. Helsingissä järjestetty tapahtuma sai nimen säilyke- ja vastikenäyttely, ruotsiksi konserv- och surrogatutställning.

Tapahtumapaikkana palveli uusi (eli nykyinen) Helsingin päärautatieaseman rakennus, joka oli tuolloin vasta valmistunut. Matkustajilta se oli vielä suljettu. Varmaan jo upouusi asematalo sinänsä houkutti kävijöitä, mikä samalla kasvatti ruokakeksintöjen tunnettuutta.

Uutukaiset tilat pursuivat monenlaista nähtävää. Näyttelypöydät ja -hyllyt notkuivat eri tavoin säilöttyjä luonnon antimia kuten suolattua, kuivattua ja savustettua kalaa sekä marjoista ja vihanneksista sokerilla valmistettuja terveispommeja. Monenlaisia säilykkeitä esiteltiin pienissä ja suurissa paketeissa. Kansan kahvihampaan kolotuksesta kertoi, että pelkästään kahvinkorvikkeita laskettiin olevan tarjolla yli 230 lajia.

Annetaan Fanny Hultin opastaa, kuten hän teki *Emäntälehdessä*: ”Menemme sitte katsomaan miten paljo vastikkeita on keksitty hädän aikana. Eri vihanneksista valmistettuja jauhoja, raparperi, selleri, porkkana, punajuuri, herne ja petäjäleipää, y. m. Kahvi- ja tee-vastikkeita rajattomassa määrin, saippuata koiran ja hevosen rasvasta, kalantotkuista, siirappia perunajauhoista y. m. — Valtion taloustoimikunta asettaa näytteille kokoelman erilaisia hätäleipälajeja, jotka on valmistettu maaseudun talouskouluissa.” (Hult 1918, 156.) Näyttelyä kokoamassa ollut Fanny Hult oli päätoimittaja ja Marttaliiton pitkäaikainen puheenjohtaja (vuosina 1904–1924).

Säilyke- ja vastikenäyttelyn ensimmäinen huone, jossa oli kala- ja lihatavaroita.

Näyttelynäkymä Eva Somersalon arvioivassa lehtiraportissa. *Suomen Kuvalehti*, 07.12.1918, nro 49, s. 13. Lähde: Kansalliskirjaston digitaalinen sanomalehtiaineisto.

Marraskuun loppupuolella pidettyä näyttelyä oli valmisteltu pitkään ja avoimesti. Sinne oli kerätty ja saanut vapaasti ehdottaa esille pantavaa, siis pula-ajan oloissa ja tunnelmissa tuotettuja korvikekeksintöjä ja säilömisratkaisuja. Tarkoitus oli jakaa kansalaisten ideoita ja oppeja laajemmalle, periaatteessa kaikille avuksi tuleviinkin tilanteisiin.

Järjestäjinä toimivat Valtion kotitaloustoimikunta, Uudenmaan ja Hämeen läänien Maanviljelysseurat, Marttayhdistys, ja Suomen Lääkekasvien viljelys ja -keräysosuuskunta.

Runsaasti näytteilleasettajia paikalle innoittanut messutilaisuus keräsi huomiota sanomalehdissä. Raporttien mukaan yleisöä virtasi sisään niin kaupungista kuin maalta. Oleelliseksi osaksi ohjelmaa oli leivottu opettavia luentoja muita esityksiä. Näyttely toteutettiin monella tapaa nimenomaan naisten voimannäytteenä eikä tämä jäänyt huomioimatta varsinkaan naisliikkeen julkaisuilta.

Kokonaan soraäänittä ei selvitty. Lehdissä nousi esiin keskustelua ja kritiikkiä kielikysymyksestä – kriitikoiden mukaan näyttelyssä oli liiaksi ruotsinkielistä ohjelmaa, ja suomenkieliset vieraat eivät olleet tulleet äidinkielellään ymmärretyksi jossakin tilanteessa.

Erikoiselta yksityiskohdalta kuulostaa Eva Somersalon arviossaan *Suomen Kuvalehdessä* ilmaisema narkästys siitä, että näyttelyn ravintolassa hinnat olivat niin paisutettuja, että useimmat vieraat lienevät kovan taksan takia jääneet ilman vastikeleipää! Ainakin näyttelyssä ja kenties myös kahviossa oli tarjolla esimerkiksi kaisla- ja jäkäläleipää.

Vielä puoli vuosisataa vanhempi kriisiajan idea oli paloviinan valmistus jäkälästä. Kaikkein pahimpana nälkävuotena tunnetun vuoden 1868 kuluessa Suomen sanomalehdet julkaisivat runsaasti uutisia keksinnöstä, joka nimettiin jäkäläviinaksi, ruotsiksi tuolloin lafbränvin. Olen yhtenä koetapauksena tutkinut, kuinka tästä Ruotsissa tehdystä keksinnöstä ja siihen Suomen puolella ehdotetuista parannuksista uutisoitiin molemmin puolin Pohjanlahtea vuonna 1868. Tapaustutkimus on osa hanketta *Informationsflöden över Östersjön: Svenskspråkig press som kulturförmedlare 1771–1918* (2020–2022), jota rahoittaa Svenska Litteratursällskapet i Finland ja joka tarkastelee tekstintoistoja kahden maan sanomalehdistöjen välillä. Pidin jäkäläviinan nostattamasta innostuksesta esitelmän Baltic Connections -konferenssissa huhtikuussa 2021.

Kovin pitkäikäistä nautintoainetta jäkäläviinasta ei kuitenkaan muodostunut, vaikka myöhemmin juuri 1918 Suomessa, tarkemmin Tampereella, jälleen valmistettiin jäkäläalkoholia. Ilmeisesti ja järjestäjätahot huomioon ottaen ymmärrettävästi kyseistä "ilolientä" ei esitelty vastikenäyttelyssä. Lisäksi tuolloin jäkäläviina käytettiin valtaosin teollisuuden tuotteisiin.

Pandemia-ajan näyttely ja keksinnöt

Ajankohtaisen koronapandemian näkökulmasta tuntuu jäätävän huolettomalta, että näyttelyä marraskuulle 1918 järjestettäessä ei mainittu espanjantautia. Toinen aalto tuota erityisen tappavaa pandemiaa pyyhki ympäriinsä eri puolilla Suomea syksyllä 1918.

Nykytiedon valossa näyttää vahvasti siltä, että tapahtuma toteutettiin liian pian pandemian kannalta, sillä espanjantauti jatkoi kiertoaan. Yhtä ilmeiseltä näyttää, että aikalaiset eivät joko jaksaneet enää välittää tai että

uusiin tautiaaltoihin ei oikein uskottu. Ehkä koettelemuksen arveltiin vihdoin olevan ohi.

Koronapandemia on sekin tuottanut monenlaisia uusia ajatuksia, käytäntöjä ja keksintöjä. Jotkin niistä varmaan jatkavat elämäänsä pandemian jälkeen. Digitaaliseen aikakauteen sopii, että keksintöjä on maailmalla jo kerätty verkkonäyttelyyn. Lisäksi Suomessa ainakin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on kerännyt korona-ajasta kokemuksia ja muistitietoa.

Kukaan ei vielä tiedä, milloin "koronakeksintöjä" voi turvallisesti esitellä esimerkiksi jossakin museossa, mutta jos kriisijän luovuus kiinnostaa, koronakatselmusta odotellessa kannattaa tutustua aiempien kriisien ja esimerkiksi loppuvuoden 1918 ponnistuksiin ja oppeihin.

Näin toisena pandemiakeväänä monista varmaan tuntuu siltä, että korona-aikaa avaavaan näyttelyyn en ainakaan astu syksyllä 2021. (Tuskin sellaista silloin vielä kukaan tarjoaakaan...) Silti omalla kierolla tavallaan kiinnostavaa historiaa tästäkin vaiheesta tulee – joskus tulevaisuudessa. Minähän vuonna kulttuurihistorian oppiaineessa tutkitaan koronakeksintöjä ja niiden vaikutushistoriaa?

Petri Paju

Teksti on kirjoitettu hankkeessa [Informationsflöden över Östersjön: Svenskspråkig press som kulturförmedlare 1771–1918](#) (2020–2022), jota rahoittaa Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Lähteet

Hult, Fanny: [Näyttely Helsingissä 17–23 marraskuuta 1918](#). *Emäntälehti: Martta-yhdistyksen äänenkannattaja*, 01.12.1918, nro 12, s. 2 (154-157).

[Naisten näyttely](#). *Naisten ääni*, 23.11.1918, nro 33, s. 10.

[Konserv- och surrogatutställningen i Helsingfors. Ett imponerande prov på vad kriget lärt även oss](#). *Björneborgs Tidning*, 22.11.1918, nro 80, s. 3

[Konserv- och Surrogatutställningen i Helsingfors den 17–23 nov. Dagsprogram](#). Åbo Underrättelser, 14.11.1918, nro 239, s. 6

Somersalo, Eva: [Säilyke- ja vastikenäyttely](#). *Suomen Kuvalehti*, 07.12.1918, nro 49, s. 11.

[Säilyke- ja vastikenäyttely](#). *Uusi Suometar*, 21.11.1918, nro 246, s. 6.

Kirjallisuutta

Heinonen, Visa: *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998.

Linnanmäki, Eila: *Espanjantauti Suomessa. Influenssapandemia 1918-1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, (2005) 2. painos, Helsinki 2020.

Ollila, Anne: *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1993.

Kategoria(t): [Yleiset](#) Avainsana(t): [1918](#), [historia](#), [keksinnöt](#), [kriisit](#), [luovuus](#), [pandemia](#), [sanomalehdet](#), [tutkimus](#). Lisää [kestolinkki](#) kirjanmerkkeihisi.

Kulttuurihistoria nyt!

Luo ilmainen kotisivu tai blogi osoitteessa WordPress.com.